УДК 378:008

П'ятницька-Позднякова І.С., Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

П'ятницька-Позднякова Ірина Станіславівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри мистецтвознавства МДУ, викладач дисципліни "Світова художня культура". Коло наукових інтересів – проблеми інтеграції мистецьких дисциплін, дослідження питань історії і теорії художньої культури.

Культурологічний аспект викладання дисципліни "Художня культура" у вищій школі

У статті досліджується одна з важливих проблем в теорії й практиці педагогічної освіти – культурологічна спрямованість навчального процесу, концепція комплексної, інтегративної моделі навчального процесу у вищій школі. Саме такий підхід, на думку автора, в змозі достатньо повно реалізувати потенційні можливості навчального курсу "Художня культура" в аспекті розкриття культурних цінностей різних історико-культурних часових меж, виокремлення особливостей того чи іншого культурного архетипу, побудови ідеальної моделі "культурної людини" певної епохи, що визначить пріоритети у формуванні особистості сьогодення.

The article investigates one of the important problems of theory and practice of teacher training, such as culture oriented curriculum, the concept of complex and integrative curriculum model in higher educational establishment. In the author's opinion, it is this approach that is able to realize to the whole extent the potentials of the course "History of the Arts" in such aspects as study of cultural values in various periods of history and at different times, pointing out the peculiarities of a particular cultural archetype, reconstruction of "a cultured person" ideal model of a definite epoch, that will define the priorities of molding a modern personality.

Сьогодення висуває нові вимоги до наукової компетентності фахівця, який повинен не лише отримати знання, а вміти самостійно опанувати емпіричний та науковий фактаж, свідомо орієнтуючись у безлічі інформаційного простору. Культурологічна спрямованість навчально-виховного процесу є одним з провідних принципів освіти, що дозволяє не лише поглибити знання, а й збагатити етнокультурний простір студента, зорієнтовуючи його на самостійне опанування світоглядних парадигм.

Необхідність зміни парадигми освіти призводить до вивчення культурно-історичного досвіду людства й тим самим виходить на новий рівень усвідомлення свого існування, власної долі, місця культури як соціальної пам'яті людства, що формує механізми його існування.

У системі освіти постають питання формування моделі "культурної людини" сьогодення, що стає можливим завдяки змінам в технології навчання, орієнтації на поглиблення

асоціативного, образного мислення студента, розширення його інтелектуальних потенцій. Такий процес приведе до суттєвих змін не лише в структурі освіти, а й самій освітянській діяльності, набувши новаційних тенденцій в організації навчального процесу і, зокрема, забезпечення культурологічного аспекту у викладанні такого курсу, як "Художня культура".

Розкриття змісту навчального курсу "Художня культура" в культурологічному аспекті є необхідним насамперед тому, що теоретична культурологія допомагає демонструвати сутнісний прояв окремих процесів у межах складного системного взаємозв'язку феноменів культури. До того ж культурологія здатна створити методи та схеми, за допомогою яких аналізуються культурні процеси, окреслити те коло питань, що в сукупності визначають сам предмет, вказуючи шлях міждисциплінарної інтеграції та взаємодії його складових.

В системі освіти чітко простежується культурологічний підхід в широкому розумінні, тобто осягнення вміннями різнобічно сприймати та усвідомлювати факти та явища культури, формувати цілісний погляд на сучасність, синтезувати отримані знання та вміти експлікувати їх на соціально-культурні процеси, змінюючи ракурс їх сприйняття. Процес формування саме таких вмінь направлений на оволодіння загальними основами культурологічного знання, що має прояв у різних видах професійно-педагогічної діяльності.

Загальні питання реалізації культурологічного підходу в педагогічному процесі, його роль у розвитку теорії та практики навчання розглядалися у працях багатьох педагогів-культурологів.

Роль культурологічної підготовки як важливого засобу формування професійного мислення, оволодіння теоретичними знаннями та практичними уміннями, методологічні та теоретичні проблеми культурологічної підготовки спеціаліста, базові принципи побудови культурологічних дисциплін у вищій школі обговорювалися у працях педагогів-новаторів (Б. Гершунський, Л. Масол, Є. Бляхер, Л. Волинська, М. Левченко, М. Резніченко та ін.), ґрунтовні розробки яких дозволяють не лише реалізувати культурологічний потенціал навчальних дисциплін, а й закласти основи інтеграції на міжпредметному рівні, що дозволить вийти за межі вузькопредметної підготовки майбутнього професіонала-педагога.

Апріорі є той факт, що становлення культурології як наукової дисципліни та виокремлення методології самого предмету відбувалося в надрах філософської думки, де культура усвідомлювалася як унікальний феномен. Вітчизняні школи історії культури та сучасний стан історико-культурних досліджень представлені в теоретичних працях багатьох вчених, зокрема, А. Біблера, А. Гуревича, Н. Конрада, Д. Лихачова, Ю. Лотмана. Важливу роль у створенні нового образу та місця культури відіграли теоретичні праці з проблем духовного життя суспільства, розробки "технологічної" (З. Маркарян), "аксіологічної" (Н. Чавчавадзе), "діяльнісної" (М. Каган, В. Давидович), "ціннісної" (Л. Коган) та інших концепцій культури, відповідно до яких розуміння таких феноменів, як свідомість, релігія, політика, мораль, право, набуває форм ціннісного усвідомлення культури.

Все це привело до формулювання підходів культурології як фундаментальної наукової дисципліни, визначення її меж та місце в системі людських знань.

Багаторівнева структура культурологічного знання з ґрунтовною розробленістю концептуальних підходів її вивчення є основою у розробці культурологічного спрямування у викладанні навчального предмету вищої школи "Художня Культура" (ХК).

Однією з головних проблем в методиці курсу ХК є поєднання емоційного та раціонального, образного та понятійного, ідейно-теоретичного та художнього способів осягнення світу, що має прояв у специфіці самого предмету.

Для вирішення проблеми треба звернутися до дисциплін, що дозволять провести порівняльний аналіз наукового та художнього мислення, визначити методологічні та концептуальні основи культурологічного знання, виявити взаємозв'язок теорії та методики прикладної культурології, що реалізується в навчальному курсі "Художня культура".

Основними напрямами в такому підході є:

– розгляд фундаментального та прикладного культурологічного знання з точки зору змісту завдань навчального курсу ХК;

- виокремлення взаємозв'язку методології прикладної культурології із методиками її викладання та навчання;
- вивчення інтегративності та поліпредметності навчального курсу ХК, що має складну внутрішню структуру, особливу мову асоціативного мислення і спирається на науковий тип абстракції;
- розробка навчальних програм, технології культурологічної основи змісту дисципліни ХК з точки зору сучасної теоретичної культурології та новаторських методик і технологій;
- проведення культурологічного аналізу змісту та методів навчального курсу ХК з точки зору сучасної теоретичної культурології з метою виявлення концептуальних зв'язків культурології із прикладними навчальними та виховними стратегіями та методиками.

Культурологічна методологія є синтезом декількох аналітичних підходів:

- *генетичного*;
- *історичного*;
- *структурно-функціонального*;
- *факторного*;
- *моделюючого* та ін.

Крім того, слід враховувати:

- системний характер розглянутих явищ та процесів, використовуючи при цьому історичний підхід, проблемно-логічний метод аналізу, теоретичного моделювання;
- принцип синхронно-діахронного розгляду художніх систем;
- використання цивілізаційного підходу при типологізації культурних та художніх явищ;
- сучасний погляд на світ з його принципами синергетики тощо.

Художня культура як цілісне явище є динамічною структурою із взаємодіючими формами художньої творчості, тому концептуальні методологічні принципи навчального курсу ХК слід розглядати в контексті поліпредметності його складових, враховуючи художньо-естетичний підхід, що визначає проблему теоретичного та художнього синтезу. Свою продуктивність методологія культурології виявила при переході зі сфери теоретичної у сферу практичну (пропедевтики), тобто принципів викладання та вивчення предмету Художньої культури.

Розгляд культурологічного знання в цілому дозволить виокремити етапи вивчення курсу на ґрунтовній методологічній основі через культурологічну типологію до світоглядного синтезу, опанування такими категоріями, як *художній образ, художня картина* світу тощо.

Процес засвоєння та усвідомлення навчальної дисципліни ХК досить складний та має будуватися у відповідності до динаміки його внутрішньої структури, що, на нашу думку, має декілька *етапів*:

- оволодіння емпіричним фактажем історико-художніх явищ та методами їх аналізу;
- типологічне вивчення різних явищ художньої культури з метою виявлення стрижневих, стильових, епохальних особливостей культурного явища;
- філософсько-теоретичний аналіз різних культур з позицій аналізу закономірностей в художньому розвитку людства, вияву світоглядних орієнтацій у розвитку цивілізаційних процесів та їх духовного потенціалу у формуванні художньої картини світу.

Для реалізації такого підходу необхідним буде використати метод багаторівневого культурологічного розгляду навчального матеріалу та моделювання навчальних методик і стратегій. Крім того, є сенс звернутися до праць відомих культурологів-теоретиків, зокрема, М.С. Кагана, який, досліджуючи духовний зміст художньої культури, відзначав особливості її прояву в різних видах мистецтва, що не виключає різниці між різними формами вираження сприйняття. Види мистецтва по-різному втілюють художні образи, з'являються та розвиваються нерівномірно, до того ж на кожному історико-культурному етапі їх співвідношення має різний характер, тому не можна отримати об'єктивного уявлення про той чи інший тип культури, не виявивши конкретної динаміки "співвідно-шення" сил різних мистецтв, не пояснивши її. Без включення в загальний художній контекст культури кожного виду мистецтв неможливо пояснити особливість розвитку того чи іншого окремого виду мистецтва, а це означає, що для вивчення та викладання ХК важливим є не лише глибоке проникнення в історію культури в цілому, а й зрозуміння внутрішніх процесів розвитку самого феномену культури.

Головною проблемою на сьогодення для гуманітарних вузів є проблема підготовки

викладача-культуролога, який би міг професійно викладати такий досить ґрунтовний предмет, як Художня культура.

Враховуючи всю складність та деякою мірою всеосяжність тих знань, якими повинен володіти майбутній педагог-культуролог, настала нагальна потреба виокремити те коло питань, що є ядром, основою майбутнього знання педагога-культуролога, щоби фахово, на рівні сучасних вимог та новітніх навчальних технологій викладати такий, здавалося б, неосяжний матеріал. Це питання постає й внаслідок особливостей самого предмету, який своїм ядром має теорію художньої культури, яка на сьогодення ще не отримала ґрунтовної розробки, хоча впродовж останніх десятиліть минулого століття ця проблема піднімалася в працях як культурологів-теоретиків, так і практиків-викладачів.

Сучасний стан розробки проблем історії і теорії культури представлений поважним корпусом праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких ґрунтовними є праці Ю.М. Лотмана, А.С. Біблера, М.С. Кагана, Л.Н. Когана, В.М. Межуєва, З.С. Маркарян, М.М. Бахтіна та багатьох інших, що дозволило сформулювати різні підходи до розгляду культурології як фундаментальної наукової дисципліни, визначити її межі в системі знань. Разом із тим недостатньо розробленими, як з'ясувалося, є коло питань, що безпосередньо пов'язані із визначенням критеріїв аналізу основ ***теорії художньої культури***, що охоплюють коло суміжних дисциплін як культурологічного спрямування, так і суто мистецького, що водночас мають безпосередній вихід на пропедевтику, практику впровадження у навчальній дисципліни "Художня культура".

Ґрунтовні розробки сучасних навчальних програм з дисципліни "Художня культура" свідчать про глибоке осягнення культурологічного простору, що отримав якнайширше висвітлення в різних варіантах авторських та колективних праць, але спектр питань, що в них розглядаються, має мистецтвознавчі орієнтації у викладенні матеріалу. Є сенс спробувати вийти за межі суто емпіричного фактажу, узагальнивши набутий досвід попередників задля окреслення того кола питань, що складають безпосередньо ядро художньої культури, зосередивши увагу на таких категоріях, як *художня картина світу, художній образ, художня творчість, художній напрям, художній стиль*, які ще не отримали належного теоретичного обґрунтування у загальній теорії художньої культури.

Саме знання основ теорії, а не лише історії художньої культури, дозволять на високому професійному рівні викладати курс ХК у вищій школі. До того ж програма курсу, що розрахована на п'ять років навчання в гуманітарних вузах, повинна якнайповніше дати уявлення не лише про епохи, художні стилі й напрями у розвитку художньої культури Європи, що досить часто пропонується під час вивчення та призводить до вузького сприймання матеріалу, а, насамперед, дати уявлення про те, що являє собою Художня культура як навчальна дисципліна, які існують критерії у її вивченні, яка її структура і складові елементи тощо.

Отримуючи саме такі знання, майбутній педагог-культуролог не буде лише слідувати тим програмам, які потенційно у закладеному в них матеріалі спрямовують на вивчення якомога більшого матеріалу з різних видів мистецтв, що призводить до еклектики, а в гіршому випадку мозаїчного ряду з різних мистецьких творів художніх епох. При цьому втрачається цілісність розуміння самого предмету, його структури та законів внутрішнього існування. Таке розпорошення, взаємопідміна основ художньої культури лише часткою виокремленого з її цілого матеріалу призводить до певного нівелювання основами саме художньої культури.

Тому необхідно чітко визначити основні критерії аналізу цього предмету та подальші його перспективи вивчення.

У зв'язку із цим постає питання – хто має викладати дисципліну "Художня культура" у вищій школі. На право у викладанні дисципліни претендують гуманітарії будь-якого профілю: чи то філологи, чи то музиканти, чи то знавці історії, кожен з яких і дійсно має право викладати таку дисципліну. І все ж правомірним було б не віддавати перевагу тим чи іншим педагогам-гуманітаріям, а поставити питання підготовки педагога-культуролога, результатом чого стає суто ***культурологічний підхід у викладанні художньої культури*** як навчальної дисципліни у вищій школі. Справа в тому, що викладання дисципліни "Художня культура" педагогом-культурологом є проблемою нагальною, бо саме знання культурології як

наукової галузі та питань, що піднімалися різними діячами в галузі теорії культури, дозволить спрямувати думку майбутнього фахівця саме в напрямку усвідомлення основ теорії художньої культури, виокремивши те коло питань, що безпосередньо пов'язані із методикою впровадження художньої освіти у вищій школі, її пропедевтики і загалом естетичного спрямування у розвитку особистості.

Є сенс визнати пріоритет культурології і як багаторівневого за своєю внутрішньою структурою знання, що охоплює як філософсько-культурологічне осягнення дійсності, культурологічне структурування цінностей, так і предметну змістовність спектру проявів культури як явища. В зв'язку із цим постає нагальна потреба в науково-методологічному визначенні ядра культурології – культури художньої, його внутрішньої цілісності, взаємозалежностей між його складовими, функціональною значимістю. Такий взаємозв'язок між культурологією та художньою культурою слід розглядати в декількох аспектах, зокрема, культурологія як наука дозволить:

- *виявити* сутність окремих процесів, що відбуваються в межах складної ієрархії взаємозв'язку феноменів художньої культури;
- *побудувати методики*, за допомогою яких можливим є аналіз культурних явищ та процесів;
- *окреслити* критерії аналізу саме художньої культури, відкриваючи цим шлях до міждисциплінарної інтеграції.

Такий підхід дозволить виокремити статус самої дисципліни "Художня культура" в межах саме культурологічного знання.

Побудова внутрішньої структури дисципліни ХК має відбуватися відповідно із принципом системності, який, на нашу думку, безпосередньо пов'язаний із принципом проблемності, реалізація якого допоможе розгляду різних художніх систем в їх типології з подальшим побудуванням асоціативних зв'язків. Зокрема, наукове вивчення основ теорії художньої культури є можливим за умов засвоєння курсу "Наукові дослідження" для мистецьких спеціалізацій, і, зокрема, спеціалізації "Художня культура".

Саме в межах цього курсу майбутній педагог-культуролог матиме можливість не лише засвоїти основи наукової праці, а свідомо організувати науковий пошук у вивченні питань художньої культури із подальшим виходом на пропедевтику, реалізацію завдань навчального курсу.

Генетично художня культура завжди була невід'ємною складовою культури як такої, не виокремлюючись з її контексту, хоча подальший розвиток спричинився до диференціації її підсистем, механізмів, функцій, що надало їй можливості набути власну внутрішню структуру, виокремити як самостійні різні форми та механізми художнього виробництва. Змістовна наповненість самого предмету художньої культури вимагає виокремлення всієї ієрархії як фундаментального, так і прикладного культурологічного знання з його внутрішніми зв'язками, інтегративним підходом до поліпредметної суті, що має вираження у складній побудові цього явища. Художня культура буде розглянута вже не з позицій емпірико-описової історії культури, що є прерогативою історичної галузі науки, а структурно-функціональних взаємозалежностей її складових, тобто внутрішньої структури такого явища, як культура художня. Саме в такому плані головним завданням навчальної дисципліни є формування знання про процеси, що відбуваються в духовному світі людини, художньої картини цілісного образу світу. Специфіка предмету ХК передбачає застосування не лише традиційних методів навчання, що пов'язано насамперед із тим, що світ духовних цінностей не може бути внесений у свідомість ззовні, а лише самостійно. Тобто проблемна мотивація є однією з форм умови методичної організації навчального процесу, без чого неможливе емоційне співпереживання, що забезпечує розпредмечування форм художньої культури, реалізованих у шедеврах художньої творчості.

Таким чином, нагальною проблемою є концепція комплексної, інтегративної моделі навчального процесу у вищій школі, що в змозі достатньо повно реалізувати потенційні можливості курсу ХК в аспекті розкриття культурних цінностей різних історико-культурних часових меж, виокремлення

особливостей того чи іншого культурного архетипу, побудови ідеальної моделі "культурної людини" певної епохи, що визначить пріоритети у формуванні особистості сьогодення. В контексті проблематики знаходиться і побудова власне технології навчання, що має прояв в різних методиках, підходах та концепціях, кінцевою метою яких є не лише процес засвоєння, а й творчого усвідомлення та наукового пізнання вже на рівні евристично-пошуковому, з урахуванням інтеграції різних способів осягнення знань: наукового, художнього, філософського, предметного. Слід враховувати принцип детермінізму, націленість освітянського процесу на вдосконалення, відкритість інноваційним процесам, практичним завданням більш складного рівня, опанування нових інформаційних систем у такому динамічному світі. Нові освітянські програми повинні змінити парадигму освіти, відійти від традиційних уніфікацій, зорієнтовуючись на динамічні мисленнєві процеси, які побудовані на нелінійній логіці інтелектуального рівня розвитку особистості, що відповідає сучасній картині світу.

Література

1. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика. – К., 1990.
2. Каган М.С. Художественная культура как система // Вопросы социологии искусства. – Л., 1980.
3. Мейлах Б.С. Философия искусства и художественная картина мира // Вопросы философии. – 1983. – № 7. – С. 116-125.
4. Мейлах Б.С., Высочина Е.И. Новое в изучении художественного творчества. Проблемы комплексного подхода. – М., 1983. – С. 4-10.
5. Хомич Л.О. Роль мистецтва у професійно-педагогічній підготовці вчителя // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 4. – С. 50-53.
6. Художественное восприятие. – Л., 1971; Художественное и научное творчество. – Л., 1972.
7. Художественное творчество. Вопросы комплексного изучения. – Л., 1983.